

(Херсон)

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ:

ЗАСОБИ ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТЕКСТУ

Метою статті є проаналізувати значення прагматичного потенціалу тексту у процесі перекладу та визначити основні засоби прагматичної адаптації тексту.

Ключові слова: прагматика перекладу, прагматична адаптація, прагматична адекватність, рецептор перекладу.

This paper aims at analyzing the significance of pragmatic potential of the text during translation and defining the main ways of pragmatic adaptation.

Key words: translation pragmatics, pragmatic adaptation, pragmatic equivalence, recipient of translation.

Переклад являє собою процес трансформації змісту мовного фрагмента (речення, абзацу, тексту) з однієї мови на іншу. Головна вимога до перекладу – це адекватність, тобто точна передача форми і змісту першотвору рівноцінними засобами мови перекладу. Адекватний переклад викликає у іншомовного одержувача реакцію, яка відповідає комунікативній установці відправника.

Варто зазначити, що при перекладі, окрім урахування денотативного і конотативного компонентів змісту, слід ураховувати також прагматичний компонент, який представляє собою відношення між мовним вираженням і учасниками комунікації – відправником та одержувачем інформації. У процесі перекладу здійснюється прагматична адаптація вихідного тексту, тобто внесення певних поправок на соціально-культурні, психологічні та інші відмінності між отримувачами оригінального та перекладного текстів. Поряд із зіставленням різних мовних систем, у процесі перекладу відбувається зіставлення різних культур. Таким чином, прагматичний чинник є одним із найбільш важливих чинників, що визначають не тільки спосіб реалізації процесу перекладу, а й сам обсяг переданої в перекладі інформації. Йдеться про протиріччя між двома тенденціями перекладу: експлікацією і імплікацією інформації. Урахування цих тенденцій має принципове значення для розуміння сутності прагматичної адаптації [1, с. 27].

Необхідно відмітити, що будуючи повідомлення, відправник завжди стоїть перед вибором, яка інформація повинна бути словесно виражена в тексті, а яка може лише матися на увазі, оскільки вона повинна бути відома одержувачу. Цей вибір реалізується по-різному залежно від того, чи є одержувач носієм вихідної мови або мови перекладу. Адже те, що є зрозумілим і не потребує словесного вираження для носія мови оригіналу, нерідко вимагає особливої згадки у разі переадресування повідомлення носію мови перекладу, і навпаки [6, с. 187].

Варіювання обсягу інформації, що передається в процесі перекладу, знаходить вираження у перекладацьких адаптаціях, серед яких прагматичні адаптації, безперечно, посідають важливе місце.

Слід зазначити, що у вітчизняному перекладознавстві найповніше розкрив сутність та значення прагматичного аспекту перекладу В. Н. Комісаров. Проте, багато інших дослідників торкалися в своїх працях питань прагматики перекладу, серед них

Л. С. Бархударов, Л. Л. Вагапова, В. І. Заботкіна, А. Нойберт, А. Д. Швейцер та інші науковці. Однак, дослідження цих лінгвістів та перекладознавців мають здебільшого фрагментарний характер та не охоплюють всього спектру питань, пов'язаних із прагматикою перекладу.

Таким чином, актуальність статті полягає у великому значенні прагматичного аспекту у створенні адекватного перекладу та відсутності систематичних досліджень із цього питання.

Метою статті є розглянути засоби прагматичної адаптації тексту.

Досліджуючи прагматичний аспект перекладу, варто зауважити, що співвідношення між прагматикою оригіналу та перекладу може бути різним, і прагматична адекватність перекладу не обов'язково полягає у збереженні прагматики вихідного тексту. Німецький перекладознавець А. Нойберт запропонував розрізняти чотири типи прагматичних відносин при перекладі від найвищого ступеня перекладу у прагматичному сенсі до фактичної неможливості відтворити прагматику оригіналу в перекладі. Така градація встановлюється залежно від характеру тексту оригіналу. Слід зазначити, що найбільш повно передається прагматична спрямованість оригіналу, який має однаковий прагматичний інтерес для читачів оригіналу та перекладу (наприклад, науково-технічна література) [5, с. 32]. Досить успішно зберігається прагматичний потенціал оригіналів, створених спеціально для перекладу (інформаційні та інші матеріали, призначені для іноземної аудиторії). З суттєвими обмеженнями можлива прагматична адекватність при перекладі творів художньої літератури, які орієнтовані на вихідного рецептора, але мають що сказати і всім людям. І, нарешті, оригінали, які специфічно спрямовані на членів даного мовного колективу і не мають ніякого відношення до рецепторів перекладу (законодавчі документи, суспільно-політична та економічна періодика, різні оголошення та ін.), взагалі не можуть бути передані прагматично адекватно. При цьому дослідник наголошує, що мова йде не про якість перекладу, а лише про однакову реакцію читачів оригіналу та перекладу. Досягнення такої рівності не є обов'язковою метою будь-якого перекладу, а в деяких випадках вона принципово недосяжна, внаслідок особливостей рецепторів перекладу, неможливості визначити реакцію рецепторів оригіналу та ряду інших причин [5, с. 36].

Необхідно відмітити, що у ряді випадків еквівалентне відтворення змісту оригіналу забезпечує і передачу в перекладі прагматичного потенціалу. Однак, приналежність рецептора перекладу до іншого мовною колективу, до іншої культури нерідко призводить до того, що еквівалентний переклад виявляється прагматично неадекватним. У цьому випадку перекладачеві доводиться вдаватися до прагматичної адаптації перекладу, вносячи в свій текст необхідні зміни [4, с. 213]. У перекладацькій практиці найбільш часто використовуються чотири види подібної адаптації.

Перший вид прагматичної адаптації має на меті забезпечити адекватне розуміння повідомлення рецепієнтами перекладу. Орієнтуючись на "звичайного" рецептора, перекладач враховує те, що повідомлення, яке є цілком зрозумілим читачам оригіналу, може бути незрозумілим читачам перекладу, внаслідок відсутності у них необхідних фонових знань. У таких випадках перекладач найчастіше вводить у текст перекладу додаткову інформацію, заповнюючи відсутні знання. Іноді це не вимагає значних змін. Наприклад, нерідко потребують пояснень згадані в оригіналі назви різного роду географічних і культурно-побутових реалій. При перекладі українською мовою географічних назв типу американських Massachusetts, Oklahoma, Virginia, канадських Manitoba,

Alberta або англійських Middlesex, Surrey і інших як правило, додаються слова “штат, провінція, графство”, які вказують, що позначають ці назви, щоб зробити їх зрозумілими для українського читача: штат Масачусетс, провінція Альберта, графство Мідлсекс і т.п. Додавання пояснювальних елементів може знадобитися і при передачі назв установ, фірм, друкованих видань тощо. Наприклад, у реченні “Newsweek reports a new reshuffle in the government” англійському читачеві сама форма слова “Newsweek” говорить про те, що мова йде про щотижневий журнал. В українському перекладі ця назва буде мати потребу в поясненні: “Як повідомляє журнал “Ньюсвік”, в уряді знову відбулися перестановки”. Аналогічні додавання забезпечують розуміння назв будь-яких реалій, пов’язаних з особливостями життя та побуту представників іншої культури [4, с. 215].

Якщо у розглянутих вище перекладах зміни забезпечували адекватне розуміння переданого повідомлення, то другий вид прагматичної адаптації має на меті домогтися правильного сприйняття змісту оригіналу, донести до рецептора перекладу емоційний вплив вихідного тексту. Необхідність такої адаптації виникає тому, що в кожній мові існують назви певних об’єктів і ситуацій, з якими у представників даного мовного колективу пов’язані особливі асоціації. Якщо подібні асоціації не передаються або спотворюються при перекладі, то прагматичні потенціали текстів перекладу і оригіналу не збігаються навіть при еквівалентному відтворенні змісту. Прагнення домогтися бажаного прагматичного ставлення до тексту перекладу у його рецепторів і робить необхідною відповідну адаптацію. Розглянемо кілька типових випадків розбіжності сприйняття аналогічних повідомлень в оригіналі та перекладі. Наприклад, англійська назва омели – mistletoe – викликає спогади про приємні хвилини свята, оскільки на свято за звичаєм під підвішеною гілкою омели цілують дівчат. Для українського рецептора такої асоціації не існує, і в перекладі може знадобитися додаткова інформація [4, с. 217].

Необхідно зазначити, що прагматичні адаптації другого і першого типів можуть бути взаємопов’язані, якщо в основі неадекватного сприйняття лежить нерозуміння або неповне розуміння вихідного повідомлення.

Розглянемо третій тип прагматичної адаптації при перекладі. На відміну від попередніх у даному випадку перекладач орієнтується не на пересічного, а на конкретного рецептора і на конкретну ситуацію спілкування, прагнучи забезпечити бажаний вплив. Тому подібна адаптація звичайно пов’язана зі значним відхиленням від початкового повідомлення [2, с. 23]. Тут можна виділити кілька типових ситуацій.

1. У конкретній ситуації перекладач знаходить доцільним передати не те, що було сказано, а те, що малося на увазі.
2. Перекладач вирішує, що для досягнення бажаного впливу на даного рецептора необхідні інші засоби, ніж ті, які використані в оригіналі.
3. Прагматична адаптація цього типу нерідко зустрічається при перекладі назв літературних творів, кінофільмів, телевізійних передач з метою зробити такі назви звичними і природними. Роман під назвою “Live with Lightning” стає в перекладі “Життя в імлі”, американський фільм “Mr. Smith goes to Washington” виходить на українські екрани під назвою “Сенатор”, а в телесеріалі, присвяченому роботі швидкої допомоги, чергова серія “Days like this” перекладається просто “Важкий день”.
4. Четвертий тип прагматичної адаптації можна охарактеризувати як рішення “екстраперекладацького надзавдання”. Кожен переклад – це текст, який створюється

перекладачем для досягнення певної мети. У більшості випадків ця мета полягає в забезпеченні адекватності перекладу. Однак часом перекладач може використовувати переклад для досягнення якоїсь іншої мети, вирішити якусь свою задачу, безпосередньо непов'язану з точним відтворенням оригіналу. І для вирішення такого “надзавдання” він може змінювати і навіть спотворювати оригінал, порушуючи головні принципи своєї професійної діяльності. Зрозуміло, що подібна практика носить винятковий характер і дії перекладача в такому випадку не є перекладом у звичайному розумінні цього слова [2, с. 24-25].

Найбільш часто у перекладацькій практиці зустрічаються чотири види прагматичної адаптації цього типу. Перш за все, відзначимо існування так званого філологічного перекладу, коли перекладач прагне відтворити в перекладі формальні особливості мови оригіналу, навіть якщо тим самим він порушує норму чи узус мови перекладу. Така тактика, неприпустима в “нормальному” перекладі, може переслідувати різні практичні цілі. Подібні перекази застосовувалися, наприклад, для вивчення іноземних мов. На одній сторінці сторінки друкувався текст іноземною мовою, а проти нього як можна більше дослівний переклад цього тексту. І з перекладу вивчалася структура мови оригіналу. В даний час філологічний переклад застосовується, в основному, при складанні посібників для перекладачів художньої літератури, які не володіють мовою оригіналу [3, с. 60].

Другий вид прагматичної адаптації цього типу можна назвати спрощеним або приблизними перекладом, коли перед перекладачем конкретний рецептор ставить завдання вибірково або узагальнено передати лише ті елементи змісту оригіналу, які цікавлять його. У таких випадках перекладач створює робочий переклад, що не відповідає вимогам адекватності, але відповідний його “надзавданню”. При необхідності цей переклад може використовуватися як чорновий для подальшої остаточної доробки.

Особливим видом адаптації, яка дуже сильно відхиляється від вихідного тексту, є модернізація оригіналу при перекладі. Нерідко її взагалі не можна назвати перекладом, оскільки перекладач фактично створює новий твір “за мотивами” вихідного тексту. Характер такої модернізації може бути різний. З одного боку, вона може виражатися в перенесенні дії в більш пізню епоху або в іншу країну, у зміні імен діючих осіб та ін. З іншого боку, модернізація досягається використанням слів і висловів, характерних для більш пізнього або сучасного періодів.

Варто зазначити, що причини застосування прагматичної адаптації четвертого типу є досить різноманітними, коли перекладач ставить перед собою певне “екстраперекладацьке” завдання, яке продиктоване політичними, економічними, особистими і іншими міркуваннями, не мають ніякого відношення до перекладного тексту. В такому випадку перекладач може прагнути в чомусь переконати рецептора перекладу, нав'язати своє ставлення до автора оригіналу або до описуваних подій, уникнути конфлікту або, навпаки, загострити його і т.п. Подібна тенденція може привести до повного спотворення оригіналу, і звичайно перекладач не допускає впливу своїх особистих міркувань і пристрастей на процес перекладу. Однак випадки свідомої відмови від адекватного перекладу під впливом зазначених факторів зустрічаються в перекладацькій практиці [3, с. 62].

Таким чином, створюючи текст перекладу, перекладач або намагається зберегти прагматичний потенціал оригіналу, або намагається домогтися, щоб цей текст володів іншим прагматичним потенціалом, більш-менш незалежним від прагматики вихідного тексту. У зв'язку з цим перекладач по-різному бачить свою роль в міжмовній комунікації: в одному випадку він виконує функції посередника, чия робота оцінюється за ступенем вірності перекладу оригіналу, а в іншому

випадку він активно втручається в комунікативний процес. У конкретній ситуації перекладач вибирає той чи інший прагматичний підхід до своєї діяльності.

Будь-яке висловлювання створюється з метою отримати певний комунікативний ефект, тому прагматичний потенціал складає найважливішу частину змісту висловлювання. Отже, в тексті перекладу важливу роль грає його прагматика, тому перекладачеві необхідно піклуватися про досягнення бажаного впливу на рецептора в залежності від мети переказу, або відтворюючи прагматичний потенціал оригіналу, або видозмінюючи його. Саме тому вивчення прагматичних аспектів перекладу складає одну з центральних завдань теорії перекладу та є перспективним напрямком дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагапова Л. Л. Прагматический аспект перевода / Л. Л. Вагапова. – М.: Самиздат, 2008. – 74 с.
2. Есянц М. М. Коммуникативно-прагматическая интенция переводчика в плане проблемы понимания художественного текста / М. М. Есянц // Научный Вестник. – 2007. – №6. – С. 23-27.
3. Заботкина В. И. Основные параметры прагматики нового слова (по материалам современного английского языка) / В. И. Заботкина // Проблемы семантики и прагматики: Сб. науч. тр. / Калининградский университет. – Калининград, 1996. – 111с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода / А. Нойберт. – Leipzig, 1988. – 147 с.
6. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.